

Tereny rekreacji i wypoczynku bez barier

Uwzględnienie potrzeb osób niepełnosprawnych w zabytkowych parkach i ogrodach

Zrównoważone zagospodarowanie placów zabaw, miejsc wypoczynku (parków miejskich, terenów rekreacji osiedlowej, ogrodów dydaktycznych, zabytkowych parków i ogrodów) – to istotny problem społeczny, ponieważ ich urządzenie i dostępność muszą spełnić oczekiwania ogromnej liczby mieszkańców miasta. Zielone tereny otwarte powinny być zaprojektowane w taki sposób, aby być dostosowane dla wszystkich grup wiekowych, osób o różnych zainteresowaniach i oczekiwaniach. W szczególności oczekuje się, że będą dostępne także dla niepełnosprawnych, starszych lub o innych ograniczeniach motorycznych (matki z wózkami dziecięcymi). Starzejące się społeczeństwo polskie, będzie w coraz większym stopniu oczekiwać takiego sposobu urządzenia publicznych parków i ogrodów, o takich parametrach, aby osoby starsze i niepełnosprawne nie spotykały tam barier urbanistycznych, architektonicznych, terenowych. Są to potrzeby także dotyczące opiekuńców dzieci (szczególnie tych najmłodszych) [1, 5, 7, 8].

Jeżeli ta potrzeba nie będzie zapewniona, wymienione grupy społeczne będą nadal (bo dzieje się tak niestety obecnie) wykluczane z różnych aktywności, w tym wypoczynku na publicznych terenach zielonych. Wobec ogromnej potrzeby, tej właśnie grupy, udziału w życiu społecznym, a także licznych walorów terapeutycznych, jakie ma rekreacja na terenach otwartych – nie ulega wątpliwości, że osoby niepełnosprawne, opiekunowie z małymi dziećmi, powinni mieć zapewnioną dostępność także do zabytkowych parków miejskich¹⁾.

Zabytkowe parki i ogrody są powszechnie postrzegane jako atrakcyjne miejsca wypoczynku i czynnej rekreacji [6–8]. Prawidłowe zaspokojenie potrzeb przyszłych użytkowników wymaga jednak odpowiednich przygotowań, wzniesienia urządzeń sportowych i obiektów usługowych. Nie mogą być to działania pochopne w stosunku do żadnego obszaru o wartościach przyrodniczych, w stosunku jednak do historycznych założeń ogrodowych takie projekty muszą być realizowane ze szczególną uwagą [3, 6]. Wynika to ze skali koniecznych przeobrażeń, szerokiego zakresu prac adaptacyjnych przeprowadzanych dla wprowadzania nowych funkcji. Dostosowanie zabytkowego parku lub ogrodu do ruchu turystycznego, funkcji rekreacyjnej lub uzdrowiskowej – wymaga przekształceń terenu, koniecznych inwestycji, budowy odpowiednich urządzeń

(wytyczenia ścieżek, schodów terenowych, budow mostków nad wodami powierzchniowymi, zapewnienia odpowiedniej ilości miejsc wypoczynku, oświetlenia parku, budowy toalet, altanek, placów gier i zabaw dla dzieci, uwzględnienia potrzeb osób niepełnosprawnych).

Tab. 1. Zalecane wymiary urządzeń terenowych i wewnątrz budynków (uwzględniających potrzeby osób niepełnosprawnych)

Urządzenia terenowe/wnętrza budynków	Sposób przygotowania dla osób niepełnosprawnych
Wejścia, korytarze, przejścia i ścieżki	Wszystkie wejścia o prześwicie minimum 90cm, wejście do budynku (jeżeli pokonywana różnica terenu) wyposażone w rampy (nie dłuższe niż 9m) o niewielkim kącie nachylenia; korytarze (przejścia, ścieżki) o szerokości 130 cm – 180 cm; powierzchnia powinna być równa, gładka (lecz nie śliska)
Toalety	Kabina WC dla osób niepełnosprawnych powinna zachować wymiary 150cmx220cm (umożliwienie manewrów wózkiem wewnątrz), niezbędne są także dodatkowe urządzenia (poręcze, dzwonki alarmowe, umocowanie instalacji sanitarnych na odpowiednim poziomie (wygodnym dla osoby na wózku))
Parking	Parking dla osób niepełnosprawnych powinien być lokalizowany jak najbliżej atrakcji (wejście do parku), odpowiednio oznaczony symbolami; stanowisko parkingowe powinno mieć wymiary 600cm x 480cm, aby umożliwić swobodne wsiadanie i wysiadanie osobie na wózku; jeżeli parking jest płatny, należy uwzględnić umocowanie „automatu do opłat” w taki sposób, aby urządzenie było dostępne dla osoby na wózku

Źródło: Opracowanie autora na podstawie różnych źródeł

Projektując już szczegółowe urządzenie parku, z myślą o rozwoju funkcji turystyczno–rekreacyjnej, należy uwzględnić w projekcie adaptacyjnym podstawowe elementy, jakimi są:

- położenie parku (odległość od ruchliwych tras komunikacyjnych, usytuowanie względem stron świata, kształt i rzeźbę terenu), jego otoczenie (charakter krajobrazu),
- warunki glebowe oraz czynniki środowiskowe jakimi są mikroklimat, jakość powietrza, wód i gleby (ewentualnie charakter i wielkość zanieczyszczeń),
- istniejąca szata roślinna i istniejące urządzenia,
- potrzeby funkcjonalne, oczekiwania przyszłych użytkowników,
- szacunki wpływu nowych inwestycji na środowisko (np. szacunki pojemności i chłonności rekreacyjnej terenu zabytkowego parku).

Do podstawowych urządzeń, które można wprowadzić (lub uzupełnić istniejące), w celu zapewnienia pełniejszego wypoczynku należą:

Dr hab. inż. arch. Anna Pawlikowska–Piechotka – Instytut Turystyki i Rekreacji AWF Warszawa. Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej

1) Obligują do tego liczne prawa polskie i międzynarodowe (UE, Disability Discrimination Act (1995), wspomniany w artykule 27 Universal Human Rights.

- alejki i ścieżki spacerowe (asfaltowe, żwirowe, płyty betonowe, nawierzchnie z Press–betonu, kostki betonowej, nawierzchnia ziemna (utwardzona)
- miejsca wypoczynku (ławki ogrodowe, murki z siedziskami)
- parkingi
- murki oporowe i kwiatowe
- schody terenowe
- tarasy i mostki
- pergole, altanki, zadaszenia
- place zabaw dla dzieci (z urządzeniami: karuzelą obrotową, piaskownicą, przepłotnią, ogródkami)
- place gier dla młodzieży
- tory jazdy na rolkach, ścieżki rowerowe
- urządzenia widowiskowe (estrady, muszle koncertowe, kręgi taneczne)
- brodziki, wodotryski, kaskady
- mała architektura: ogrodzenia, furtki, kosze na śmieci (w tym psie ubikacje), oświetlenie, toalety, tablice informacyjne
- akcenty dekoracyjne: rzeźby, fontanny, wazy kwiatowe

W związku z promocją „przestrzeni miasta przyjaznej małemu dziecku”, warto też rozważyć potrzebę budowy coraz bardziej popularnych altanek dla karmiących piersią matek (w pobliżu np. placów zabaw), zapewniających spokój i prywatność, umożliwiających właściwą opiekę nad małym dzieckiem [7].

Tereny rekreacji, parki i ogrody miejskie „dostępne”

Wspominając o „niepełnosprawności” musimy pamiętać o wieloznaczności tego terminu, który może obejmować grupy społeczne o różnych ograniczeniach [1,5,7,8]:

- osoby o ograniczeniach motorycznych (poruszające się z trudem, przy pomocy kul, „balkoników” lub na wózkach),
- osoby o ograniczeniach sensorycznych (problemy ze słuchem, wzrokiem),
- osoby o ograniczeniach umysłowych,
- osoby o zaburzeniach osobowości,
- osoby o innych zaburzeniach zdrowotnych, takich jak astma, problemy kardiologiczne.

Przedstawiciele każdej z tych grup mogą w różny sposób i w różnym stopniu mieć ograniczony dostęp do publicznych terenów rekreacyjnych – jakimi są parki miejskie. Trudno oczywiście w szczegółowy sposób przewidzieć z góry i omówić wszelkie możliwe wystąpić trudności i bariery dostępności terenów rekreacyjnych dla tych osób. Jest to bardzo szerokie zagadnienie, które wymaga odrębnego omówienia, wykraczającego poza temat podjęty w artykule. Ograniczono więc niniejsze rozważania do dostępności zabytkowych parków dla osób o ograniczeniach motorycznych. Do tej grupy, można również zaliczyć osoby

najzupełniej zdrowe – ale mogące natrafić na bariery terenowe (małe dzieci, opiekunowie z dziećmi w wózkach). Wśród zalecanych przez specjalistów zabiegów, można wymienić między innymi takie konkretne działania [1,7,8]:

- a) pokonywanie różnic terenu*
 - równe, szerokie alejki spacerowe, prowadzone łagodnie po stoku (bez stopni terenowych)
 - rampy – stosowane obok (lub zamiast) schodów
 - barierki
 - ostrzeżenia o pojawiających się nierównościach terenowych
- b) ścieżki spacerowe*
 - wygodne, szerokie alejki, o równej nawierzchni (możliwość wyboru wariantów), prowadzące do najbardziej atrakcyjnych części parku
 - utwardzone ścieżki na terenie o piaszczystym lub grząskim gruncie (podesty drewniane)
 - stabilne poręcze i uchwyty wszędzie tam, gdzie może istnieć potrzeba dodatkowego wsparcia
 - miejsca dla wypoczynku (w regularnych odstępach), wygodne, stabilne ławeczki z oparciami, zapewnienie wystarczającej powierzchni dla możliwości manewrowania tam wózkiem
 - wyraźna segregacja ruchu pieszego i ścieżek dla rowerzystów (znaki informacyjne, kolor nawierzchni)
 - specjalne zabezpieczenia przy skarpach, ekspozycjach, tarasach widokowych strefą brzegową stawów, rzek lub jezior (utrudniające stoczenie się wózka)
 - wyraźne znaki informacyjne (duże litery na jasnym tle), dobre oświetlenie (pomocne dla osób niedowidzących)
- c) inne zalecenia*
 - place „rehabilitacji ruchowej” ze specjalnymi urządzeniami oraz fachową pomocą medyczną
 - furtki w ogrodzeniu o klamkach i zasuwkach (bolcach) na wysokości osoby na wózku
 - parkingi z miejscami zarezerwowanymi dla osób niepełnosprawnych, projektowane możliwie najbliżej wejścia do obiektu
 - toalety z przystosowanymi kabinami dla osób poruszających się na wózkach, o wymiarach umożliwiających manewry wózkiem i specjalnym wyposażeniu
 - służby porządkowe przeszkolone w zakresie pierwszej pomocy, o możliwości kontaktu ze służbami ratowniczymi

Osoby starsze i w nienajlepszej kondycji psychicznej i fizycznej mogą pragnąć także izolacji i spokoju w chwilach wypoczynku. Warto więc pomyśleć o takiej lokalizacji miejsc wypoczynkowych, aby elementy naturalne (zieleni drzew, krzewów) tworzyły pożądaną osłonę i optyczne wygrozdzenie. Wobec braku możliwości wykorzystania „zielonych parawanów”, należy rozważyć stosowanie ażurowych ścianek (w przyszłości mogą być porośnięte pnączami, obsadzone krzewami), wygodnych altanek w celu zapewnienia większej prywatności wypoczywającym [7,8].

Fot. 1. Osoba starsza poruszając się po równej, szerokiej powierzchni alejki – przy pomocy „balkonika” (Park Praski, czerwiec 2008) (Fot. Anna Pawlikowska–Piechotka, 2008)

Fot. 4. Przykładowa aranżacja zatoki parkingowej z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych poruszających się na wózkach, typowy sposób oznakowania (Uniwersytet Warszawski) (Fot. Anna Pawlikowska–Piechotka, 2008)

Fot. 2. Kilka ławeczek w „zatoczce” przy alejce parkowej, otoczone nasadzeniami żywopłotu (Park Wilanowski, czerwiec 2008) (Fot. Anna Pawlikowska–Piechotka, 2008)

Fot. 5. Toaleta kontenerowa (przenośna) w Parku Żeromskiego (2008), której szerokość drzwi, parametry wewnętrzne i sposób urządzenia uwzględniają potrzeby i bezpieczeństwo osób niepełnosprawnych (Fot. Anna Pawlikowska–Piechotka, 2008)

Fot. 3. Ławeczka postawiona w „zielonej zatoczce”, zapewnia prywatność i spokój wypoczywającym (Park Wilanowski, czerwiec 2008) (Fot. Anna Pawlikowska–Piechotka, 2008)

Fot. 6. Opiekunowie z małymi dziećmi w wózkach mogą natrafić na różne bariery architektoniczne i urbanistyczne w parkach (różnice terenu, schody, zbyt wąskie przejścia), Park Praski, 2008 (Fot. Anna Pawlikowska–Piechotka, 2008)

Place zabaw dla niepełnosprawnych dzieci

Problem zapewnienia bezpieczeństwa na placach zabaw dla dzieci ma priorytetowe znaczenie. Na podstawie obserwacji placów zabaw w parkach Warszawy (badania terenowe ITiR AWF, 2007–2008), należy sądzić, że współczesne modele aranżacji placów zabaw dla dzieci (zgodne z rekomendacjami UE) mają na uwadze zarówno ich atrakcyjność, estetykę jak i bezpieczeństwo korzystających. Niezwykle kolorowe urządzenia (utrzymane w pastelowych barwach), zastosowane różnorodne materiały (masy plastyczne, drewno, sznury) pomysłowe rozwiązania – pozwalają na udaną i bezpieczną zabawę, rozwój sprawnościowy, dają pole do popisu dla małych akrobatów, inspirują do eksperymentów i popisów zręcznościowych.

Wydaje się, że ogromnie ważne z punktu widzenia społecznego, byłoby dodanie do programu tych placów – urządzeń specjalistycznych, zaprojektowanych dla dzieci o ograniczeniach motorycznych (np. poruszających się na wózku) lub niedowidzących. Wymagałoby to zaangażowania specjalistów (absolwentów akademii plastycznych, akademii wychowania fizycznego, akademii medycznych), ponieważ musiano by rozwiązać problem szczególnie: propozycję urządzeń o walorach estetycznych, zgodnych z wymogami bezpieczeństwa, umożliwiających rehabilitację, rozwój sprawnościowy, zachęcających do samodzielności. Dodatkową trudnością byłoby zharmonizowanie tych urządzeń z istniejącymi już na placu zabaw, tak aby dzieci miały możliwość zabawy na przestrzeni wspólnej (bez oznaczania „strefy specjalnej” czy „urządzeń specjalnych” w jakikolwiek sposób).

Należy podkreślić, zdecydowany sprzeciw specjalistów do tworzenia gett dla dzieci niepełnosprawnych i proponowa-

Fot. 7. Pełnosprawne dzieci swobodnie wykorzystują dla swojej zabawy wysoką (podwyższoną) piaskownicę, skonstruowaną specjalnie dla dzieci korzystających z wózków (Park Skaryszewski, plac zabaw dla dzieci, 2008) (Fot. Anna Pawlikowska-Piechocka, 2008)

nie im oddzielnych placów zabaw. Współczesna wiedza w zakresie rehabilitacji podkreśla ogromne znaczenie „rehabilitacji społecznej”, jak najszersze włączanie osób niepełnosprawnych w rozmaite aktywności społeczne w ramach tej samej przestrzeni. Wielu zaangażowanych w to zagadnienie specjalistów jest zdania, że dzieci mające problemy zdrowotne muszą mieć zapewnione właściwe warunki zabawy, ale ich potrzeby nie odbiegają znacząco od preferencji ich grupy rówieśniczej. Chodzi więc przede wszystkim o uzupełnienie o urządzenia specjalne zwykłego placu zabaw (najprawdopodobniej dzieci zresztą zareagują elastycznie i także zdrowe dzieci – jeżeli tylko będą mieć taką fantazję – chętnie z takich urządzeń skorzystają).

Wśród zasad dotyczących samego projektu urządzeń dla dzieci niepełnosprawnych, wyboru materiałów, sposobu realizacji – naczelną zasadą powinno być bezpieczeństwo, co oznacza wybór materiałów solidnych i trwałych, pieczołowitą budowę placu zabaw oraz stałą, systematyczną konserwację urządzeń, dbałość o porządek i standardy sanitarne. Z tego też względu jest uzasadnione grodzenie placów zabaw, przestrzeganie zasad takich jak: zakaz wprowadzania psów, jazdy na rowerach, używania butów na szpilkach na delikatnych powłokach będących „podłogą” placu zabaw (reguły te zresztą powinny obowiązywać wszystkie place zabaw dziecięcych) [7,8].

Fot. 8. Tablica przed wejściem na plac zabaw dla dzieci w Parku Miejskim w Ursusie (czerwiec 2008) (Fot. Anna Pawlikowska-Piechocka, 2008)

Tak samo jak w zaleceniach dla niepełnosprawnych osób dorosłych, można by rozszerzyć program urządzeń placów zabaw o specjalne zestawy umożliwiające ćwiczenia rehabilitacyjne (także zadbanie o wykwalifikowany w tym kierunku personel, dyżurujący w określonych terminach). Ogromnie ważny dla podniesienia bezpieczeństwa placów zabaw byłyby specjalnie dobierany personel porządkowy parku (straż miejska lub pracownicy ochrony) mający przeszkolenia w zakresie ratownictwa medycznego, potrafiący udzielić pierwszej pomocy.

Podsumowanie

Chociaż w ciągu ostatnich dwóch dekad wiele uczyniono w celu poprawy dostępności przestrzeni publicznych dla osób niepełnosprawnych, obecny stan polskich miast, w tym terenów otwartych, niestety wciąż przedstawia wiele do życzenia. Przykładem jest Centrum Warszawy, gdzie chodniki „Traktu Królewskiego” są tak szczelnie zastawiane małą architekturą (kawiarniane stoliki, kwietniki, ławeczki), że osobie niepełnosprawnej (a także starszej lub rodzicom pchającym wózek z dzieckiem) trudno jest przejść się przez wąskie przejście. Bariery urbanistyczne i architektoniczne są stopniowo usuwane także na terenach rekreacyjnych. W nowo odrestaurowanych zabytkowych parkach miejskich (Park Żeromskiego, Park Ujazdowski, Park Dreszera) osoby niepełnosprawne mają zapewnionych wiele udogodnień. Należy mieć nadzieję, że stopniowo takie korzystne zmiany będą dotyczyć wszystkich terenów otwartych. We wszystkich wymienionych parkach podniesiono także w sposób znaczący stopień bezpieczeństwa publicznego (CCTV, ochrona, oświetlenie), jakże istotny dla osób starszych, niepełnosprawnych, kobiet i dzieci – grup najbardziej narażonych na przejawy przemocy na miejskich terenach publicznych.

W literaturze przedmiotu jest podkreślana trudność wprowadzania urządzeń specjalistycznych dla osób niepełnosprawnych szczególnie w zabytkowych parkach i ogrodach, głównie ze względu na treść wymagań programów konserwatorskich (np. wykluczenia budowy ramp obok lub zamiast schodów [2,3,6]). Równocześnie jest podkreślane, że nawet najdrobniejsze udogodnienia mogą w znaczący sposób podnieść komfort korzystania z zielonych zabytków przez osoby o problemach motorycznych. Także w parkach zabytkowych i historycznych ogrodach (w samej Warszawie jest ich 60, a w całej Polsce aż – 8733) warto więc wprowadzać wszelkie, nawet niewielkie udogodnienia, na które zezwoli program konserwatorski, mając na uwadze naczelną ideę możliwej w ten sposób większej integracji społecznej, znoszenie nierówności dostępu różnych grup społecznych do publicznych terenów rekreacyjnych [4].

Tab. 2. Czynniki ograniczające dostępność do otwartych terenów rekreacyjnych różnych grup społecznych

Grupy społeczne	Czynniki ograniczające
Opiekunowie małych dzieci	Niskie bezpieczeństwo terenów publicznych, znaczna odległość (limity czasu wolnego), konieczność opłat, bariery urbanistyczne i architektoniczne dla wózków dziecięcych
Osoby starsze	Marginalizacja roli społecznych, stereotypy, obawa przed wysiłkiem, niskie bezpieczeństwo publiczne, znaczna odległość, konieczność opłat, bariery urbanistyczne i architektoniczne
Osoby niepełnosprawne	Marginalizacja roli społecznych, stereotypy, obawa przed wysiłkiem, niskie bezpieczeństwo publiczne, znaczna odległość, konieczność opłat, bariery urbanistyczne i architektoniczne

Fot. 9. Wygodna, stabilna ławeczka zachęca do wypoczynku; kosz – do utrzymywania porządku w parku; ustawienie ławeczki w dobrze widocznym miejscu, przy alejce spacerowej – wzmacnia poczucie bezpieczeństwa tym grupom społecznym które są bardziej narażone na akty agresji w miejscach publicznych: kobietom, osobom starszym i niepełnosprawnym (Łazienki Królewskie w Warszawie, 2008) (Fot. Anna Pawlikowska–Piechotka, 2008)

LITERATURA

- [1] Goldsmith S.: *Designing for Disabled. The New Paradigm*, Architectural Press, Oxford 1999
- [2] Majdecki L.: *Historia Ogrodów*, PWN, Warszawa 2007
- [3] Małachowicz E.: *Konserwacja i rewaloryzacja w środowisku kulturowym*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2007
- [4] Michałowski A.: *Parki i ogrody zabytkowe w Polsce*, ZOKiPO *Studia i Materiały* nr 1(7) oraz *Studia i Materiały*. Suplment, Warszawa 1992–1994
- [5] Miazga M.: *Spółeczne problemy kształtowania przestrzeni*, IGPIK, Warszawa 2001
- [6] Pawlikowska–Piechotka A.: *Zabytkowe parki i ogrody na rynku nieruchomości [w] Gospodarka Nieruchomościami*, DIFIN, Warszawa 1999
- [7] Spink J.: *Leisure and Environment*, Butterworth Publishing, Oxford 1999
- [8] Stoneham J., Thoday P.: *Landscape Design for Elderly and Disabled People*, PB Ltd. Chichester 1994

Dyrektywa 2001/80/WE dot.
Emisji NOx ze spalania węgla
przez wielkie obiekty spalania paliw
wg. zał. listy

okres dostosowawczy:
1.01.2016 - 31.12.2017